

OGINSKIAI VILNIUJE

Fragmentai iš Vlodo Drėmos knygos „*Dingęs Vilnius*“ (Vilnius: Versus Aureus, 2013) apie Vilniaus miesto pastatus, kurie yra susiję su Mykolo Kleopo Oginskio giminės gyvenimu ir veika

Pilies gatvė Vilniuje. Danutės Mukienės nuotrauka

„Vilnius, kaip klestinti Lietuvos sostinė, turėjo turtingą, jos socialinę struktūrą atitinkančią architektūrą. Feodalų rūmai, bajorų dvareliai, bažnyčios, vienuolynai, turtingų pirklių namai ir amatininkų nameliai bei lūšnos, neišskirstyti po atskirus kvartalus, o sumišę tarpusavyje, sudarė spalvingą mozaiką. XVII a. buvo priskaičiuojamos dvidešimt penkios didelės didikų rezidencijos, daugiausia sutelktos senamiestyje: Pilies didžiojoje, Vokiečių, Dominikonų ir Trakų gatvėse (pastarosios dvi gatvės dėl savo kilmingų gyventojų dar buvo vadinamos Senatorių gatve). Prašmatniausius rūmus turėjo Astikai, Chodkevičiai, Gosievskiai, Glebavičiai, Goštautai, Kiškos, Oginskiai, Pacai, Pociėjai, Radvilos, Sanguškos, Sapiegos, Sluckiai, Valavičiai, Zenkavičiai ir kt. Kai kurie jų valdė kelias rezidencijas, sakykime, Sapiegos keturias, o Radvilos net devynias, turėjo savo jurisdikcijas. 1790 m. Vilniuje buvo jau 32 tokios rezidencijos, o tarp jų savininkų aptinkame ir naujų pavardžių: Abramavičių (2 rūmai), Bžostovskių, Goreckių, Hilcenų, Karpų, Lopacinskių (3 rūmai), Masalskių, Nagurskių, Pliaterių, Pšedzeckų, Sulistrovskių, Slušų, Tiškevičių (3 rūmai), Tyzenhauzų, Vankavičių, Žagelių, Žabų ir kitų. XVIII a. rezidencijas pradėta statyti miesto pakraščiuose ir priemiesčiuose – Antakalnyje, Lukiškėse, Markučiuose, Paplavose, Šnipiškėse, Užupyje, Verkiuose, Žvėryne. Šalia rezidencijų būdavo įrengiami puošnūs parkai. Kiekvienas didikas stengėsi pralenkti kaimyną savo rezidencijos didingumu, puošnumu, architektūros įmantrumu, parkų erdvumu ir jų iš užsie-

nio įvežtais augalais – medžiais, krūmais, tropiniais vaismedžiais šiltadaržiuose ir pan. Deja, būtent didikų rezidencijoms likimas buvo itin negailestingas: jos pirmiausia buvo perdirbtos į kitos paskirties patalpas (lentpjūves, alaus ir degtinės daryklas, ligonines, kareivines). Iš tų grožybių ir prabangos iki mūsų dienų nieko nebeliko, nebent sužaloti mūrai ir deformuota architektūra.“¹

„1737 m. buvo nubraižytas detalus ir labai tikslus Vilniaus miesto planas, literatūroje vadinamas Fiurstenhofo planu (rastas Berlyne kunigaikščių rūmuose). Jame preciziškai pateiktas gatvių tinklas, vietovės reljefas, upės, kalnai, tvenkiniai, taip pat senesniai pasibaičiusio Šiaurės karo gynybiniai įtvirtinimai. Plano aplikacijoje išvardyta net 115 žymiausių architektūros paminklų. Jų piešiniuose tiksliai pateikta savita architektūra. Parodytos net parkų alėjos. Vaizduojamas kiekvienas žymesnis namas su visais priestatais. [...] Šio plano mastelis 1:7850. Planas apima visą senamiestį ir artimiausius priemiesčius [...]. Pavaizduoti šie reprezentaciniai didikų rūmai: penkeri Radvilų – griuvėsiais virtę netoli Žaliojo tilto (68), Pilies didžiojoje gatvėje greta Šv. Nikolajaus cerkvės (30) ir kardinalija (88), rūmai priešais Šv. Kotrynos bažnyčią (93) ir Janušo Radvilos rezidencija netoli Vilijos vartų (107); vaivados Tyzenhauzo rūmai Markučiuose (84), Bžostovskių rūmai Dominikonų gatvėje (90), ten pat Vainų rūmai priešais Švč. Trejybės bažnyčią (91), stalininko Sapiegos rūmai Šv. Ignoto gatvėje priešais jėzuitų naujokyną (92), didžiojo maršalkos Sapiegos rūmai su parku Antakalnyje (110), Oginskių rūmai Trakų gatvėje (94), etmono Oginskio rūmai Vokiečių gatvėje (96), Aleksandravičiaus rūmai prie Trakų vartų, Vitebsko vaivados Tiškevičiaus rūmai Vokiečių gatvėje (97), nesiolovskių rūmai priešais Tiškevičių rūmus (98), Pacų rūmai prie Rotušės aikštės (102), Dunino rūmai Subačiaus gatvėje (103), Slušų rūmai Antakalnyje (108), greta jų Bžostovskių „kinietiškieji“ rūmai (109), Kaminskių rūmai prie Neries (69), LDK išdinė Vokiečių gatvėje (99), vyskupų rūmai su parku (89), Maskvos pirklių namai (104), Rotušė (100) [...]“².

„Peizažistas V. Dmachauskas dar 1842 m. litografavo Vilniaus didžiąją panoramą, kurią, kelis kartus perkartojęs, panaudojo kaip iliustraciją A. H. Kirkoro 1857 m. išleistam vadovui po Vilnių. [...] Antakalnyje, aukščiau Šv. Jurgio bažnyčios, kyla Trinitorių bažnyčia (1). Greta, tarp parko medžių, buvę Sapiegų rūmai (2), tuomet pritaikyti karo ligoninei. Dešiniau – Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia ir vienuolyno ansamblis (4), o dar žemiau – Neries upė (41). Dešiniau jos – senas pilies arsenalas, o tuo metu – karo inžinierių korpuso būstinė (5). Greta buvę pilies prižiūrėtojų rūmai, vėliau Oginskio kareivinės, tuomet paverstos carinės tvirtovės arsenalu (6). Aukščiau kyla Pilies kalnas su vasarinio bokšto griuvėsiais (7), o prieš jį pavaizduota Katedra su varpine (8).“³

„1785 m. P. Smuglevičiaus panoraminiame pilies piešinyje pilies prižiūrėtojo įstaigos rūmai parodyti labai aiškiai [222]. Kaip ir T. Makovskio graviūroje, jie sudaryti iš trijų vienodo didumo pastatų, kurių sandūros pabrėžtos plačiomis lizenomis. Rytiniame rūmų gale, kiek išsišovęs į priekį, stovi gana masyvus aštuoniabriaunis

(Nukelta į 16 p.)

Vilnius. Centre – Šv. Jonų bažnyčios bokštas. Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 15 p.)

dviejų kondignacijų bokštas – jau minėtas Fiurstenhofo plano švyturys. Į dešinę nuo pilies prižiūrėtojo rūmų matyti dviejų dalių dviaukštis vikariato pastatas. Virš jo – kunigaikščių rezidencijos rūmų šiaurinio korpuso griuvėsiai.

Apie 1789 m. LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Oginskio potvarkiu pilies prižiūrėtojo rūmai buvo rekonstruoti į kareivines, kurios vėliau buvo vadinamos Oginskio kareivinėmis. Rekonstrukcijos projekto autorius – architektas, kapitonas Augustinas Kosakuskas (1737–1803) gerokai pakeitė išorinę rūmų išvaizdą: padidino langus, nukapojė tarpaukščių traukas, o tarpulangėse išvedė po plačią lizena, dėl ko iš karto pakito sienų ritmas, pastatas tartum pasidarė aukštesnis, sienų lūžimo kampai ne tokie ryškūs. Toks Kosakausko rekonstruotas pastatas išliko iki mūsų dienų.

Apie 1800 m. Pilies kalną piešęs J. Rustemas parodė ir dalį Oginskio kareivinių [100]. Pavaizduoti jos kiek schematiškai pažymėti tik antro aukšto langai. Rytiniame rūmų gale jau nebėra bokšto, kuris, matyt, nugriautas 1790 m. rekonstrukcijos metu.

Apie 1805 m. nežinomo dailininko piešinyje, vaizduojančiame Pilies kalną iš šiaurės pusės [91], parodytos ir Oginskio kareivinės, vadinamos jau caro Aleksandro I vardu. Fasado centre jau pristatytas masyvių kolonų portikas. Atikas virš jo papuoštas valstybiniu herbu – dvigubu ereliu – tarp vėliavų. Tokias Aleksandro kareivines, paverstas 1831 m. tvirtovės arsenalu, vaizdavo ir daugelis kitų dailininkų, piešusių Pilies kalną iš šiaurės arba šiaurės vakarų pusės – K. Račinskis, C. Borovskis, J. Oziembrauskas, I. Trutnevas ir kt.⁴

„Išganytojo (Spaso) vartų atvaizdo iki mūsų dienų neišliko. Bandė juos rekonstruoti savo piešinyje romantikas J. Kamarauskas, tačiau pavaizdavo per daug archajiškus ir neišvaizdžius [169], nežinodamas, kad 1624 m. jie buvo atstatyti didingi, puošnūs, barokiniai Vilniaus burmistro Jokūbo Gybelio, o 1799 m. iš pagrindų perstatyti didžiojo etmono M. K. Oginskio potvarkiu.“⁵

„Pilies-Didžiosios gatvės išklotinėje [261] tarp Tallat-Kelpšos ir

Šv. Jono (buvusios B. Sruogos) gatvių pavaizduoti keturi namai ir Šv. Jonų bažnyčia. Iš dešinės pirmas namas (pos. 181 ir 184, dab. Pilies g. 11), priklausantis senajam Vilniaus universitetui, sudarytas apie XVIII a. vidurį iš trijų didikų rūmų: Pliaterių, Masalskių ir Oginskių. Po 1832 m. visų rūmų fasadus architektas Levickis sujungė į vieną akademinę sistemą. 1965–1970 m. pastatas restauruotas, atidengtas autentiškas XVI a. Masalskių rūmų fasadas. Antiras namas (pos. 185, dab. Pilies g. 13) taip pat priklausė universitetui kaip jo fondinis namas. Trečias namas XX a. pradžioje buvo sujungtas iš dviejų posesijų (pos. 186 ir 187, dab. Pilies g. 15). Jo fasadą sukūrė architektas K. Maciulevičius.“⁶

„Prie vertingiausių meno kūrinių, puošusių Šv. Jonų bažnyčią, reikia priskirti XIX a. viduryje statytus Oginskių koplyčios langų vitražus. Šios koplyčios globėjas Irenėjus Kleopas Oginskis (1808–1868) 1860 m. sumanė papuošti koplyčią efektingais vitražais. Parengti jų projektą ir organizuoti visą darbą kunigaikštis pavedė J. K. Vilčinskiui, žinomam „Vilniaus albumo“ leidėjui ir elegantiškam dailės žinovui. Vilčinskiui tarpininkaujant, detalų miniatiūrišką vitražų projektą bei kartonus padarė Jonas Vincentas Puzinas. Projektas, laimei, išliko iki mūsų dienų [265] ir saugomas Kauno M. K. Čiurlonio dailės muziejuje. Pagal šį projektą vitražus 1861–1863 m. Paryžiuje pagamino Lorano ir Gzelio dirbtuvė, 1862 m. pasaulinėje parodoje Londone pelnėsi už juos didįjį medalį. Jų gamyba kainavusi 16 000 aukso rublių. Vitražai skirti dviem langams. Kiekvienas jų padalytas į aštuonias kvadras. Kvadros viduryje ornamentiniame fone nupiešti apskriti ir ovaliniai medalionai. Šešiuose viršutiniuose medalionuose buvo populiarių Lietuvoje šventųjų paveikslai, o dviejuose apatiniuose – šeimininiai Oginskių herbai. Dėl 1863 m. sukilimo ir po jo įsigalėjusių griežtų apribojimų vitražai nebuvo iš karto įstatyti į bažnyčios langus ir ilgai gulėjo Vilčinskio parduotuvės sandėliuose. Tik 1890 m. carinė administracija leido juos pritaikyti pagal paskirtį. Vitražai puošė bažnyčią iki 1949 metų. XX a. 6 dešimtmetyje bažnyčia buvo paversta prekių sandėliu, o jo šeimininkai ir miesto paminklų apsaugos inspektorai nepastebėjo, kad vaikėzai akmenimis baigia išdaužyti vitražų stiklus. Apsižiūrėta tik 1964 m., kai bebuvo likę tik apie penki procentai bendro vitražų stiklo paviršiaus. Iš tų likusių 1980 m. restauratorius A. Grabauskas vos ne vos rekonstravo ornamentinę vitražų dalį be paveikslų medalionuose, kurie liko neužpildyti.“⁷

„Toliau 1834 m. išklotinėje matome didelius trijų aukštų rūmus (pos. 270, dab. Rūdninkų g. 8) 15 sąramų ankstyvojo klasicizmo stiliaus fasadu, rekonstruotu architekto Tomo Ruselio. Šie rūmai kadaise priklausė architektui Petriui Nonhartui, o vėliau ilgą laiką Oginskiams.“⁸

„Toliau išklotinėje eina Arklių gatvės šiaurinės pusės namai. Ketvirtas namas (pos. 270, dab. Arklių g. 5), trijų aukštų, 13 sąramų fasadu su plačiu viduriniu rizalitu, – tai Oginskių rūmai, vėliau bajorų bendruomenės būstinė. Klasicistinį rūmų fasadą 1768 m. sukūrė architektas Jonas Hautingas. Dabar rūmai rekonstruoti į Jaunimo teatrą; jų fasado architektūra beveik nepakeista.“⁹

„Iš Šv. Jono gatvės pasukime į šiaurę ir pereikime į vakarinę Universiteto gatvės pusę. Pirmas (iš kairės) kampinis dviejų aukštų

Universiteto ir J. Garelio gatvių namas (pos. 430, dab. Universiteto g. 2) 10 sąramų fasadu, seniau priklausęs Nagurskiams, vėliau Bžostovskiams, galop atitekęs Oginskiams, išliko mažai pakeistas, tebeturi savo autentišką fasadą.¹⁰

„Iš Subačiaus gatvės nuo Misionierių vienuolyno kalno nusileidę žemyn prie Vilnelės, atsidursime Paupio gatvėje. Nuo Paupio tilto pagal 1834 m. išklotinę [381] eidami į rytus šiaurine gatvės puse, prieisime kampinį (iš kairės) pastatą, kuris piešinyje pavaizduotas iš galo ir iš šono (pos. 1346), – tai buvęs vaivadų malūnas, kurio paskutinis savininkas buvo M. Oginskis. Malūno galinis fasadas parodytas trijų sąramų, o šoninis – septynių, su įdomiais pusapskričiais langais. Dabar toje vietoje stovi trijų aukštų gyvenamasis namas. Toliau eina virtinė vienaukščių namų su tvoromis.“¹¹

„Antakalnio pradžioje, tuoj už tilto per Vilnelę, prie Neries stovi didingi, tvirtovę primenantys Sluškų rūmai. Šių rūmų vietoje dar XVI a. stovėjo didikų Kiškų rūmai, kuriuos savininkai 1640 m. padovanojo karaliui Vladislavui Vazai, o šis perleido Pacams. 1690 m. Pacai rūmus už 10 000 auksinų pardavė Polocko vaivadaui Dominykui Mykolui Sluškai. Jis senuosius Kiškų rūmus nugriovė ir kitoje vietoje, arčiau Neries, iki 1700 m. pastatė naujus didingus stačiakampio plano rūmus su keturiais masyviais bokštais kampuose. Tokio tipo pastatai buvo plačiai paplitę XVI a. italų manierizmo architektūroje. Rūmus projektavo ir pastatė architektas Petras Pertis, pagarsėjęs savo skulptūriniais darbais Vilniaus šv. Petro ir Pauliaus bažnyčioje. Rūmus supo itališko tipo parkas su kanalais, tvenkiniais, fontanais ir egzotiška augmenija. Rūmų fasade savininkas prikėlė marmuro lentą su užrašu: „Kalnus nustūmiau, Neries verpetus nuraminau, kaip gaivalų nugalėtojas įsikūšau virš kalvų viršūnių, nesiremdamas į jas, taip ramybės prieglobsčiu ir pirmuoju Antakalnio paminklu. Įžengęs į šiuos rūmus, svečias tepalieka pareigybių togą ir savo karinius ženklus – į jį čia nuramins taikos deivė ir globos mėnulio bičiulystė.“ Rūmų vidus buvo turtinai išpuoštas lipdiniais. Viena salė turėjo stiklines lubas, o virš jų buvo įrengtas akvariumas, kuriame plaukiojusios įvairiausios žyvyys ir nardžiusios undinės. 1705 ir 1708 m. šiuose rūmuose buvo įsiruošęs

Sluškų rūmai Neries pakrantėje. Fotografas Juozapas Čechavičius. XIX a. pab. Iliustracija iš LDM rinkinių

savo štabą caras Petras I. 1719 m. rūmai perėjo į Potockių rankas, 1727–1745 m. juos valdė Puzinai, po to vėl Potockiai, 1756 m. rūmus nusipirko pijorai. Atlikę kapitalinį remontą, jie čia įsteigė kolegiją ir garsią spaustuovę, kurioje 1758 m. teisės istorikas Motiejus Dogelis išspausdino trijų tomų dokumentų kodeksą „Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae“. Rūmus iš pijorų už 40 000 auksinų 1766 m. atpirko ir savaip įrengė Mykolas Kazimieras Oginskis. Rūmus M. K. Oginskiui restauravo ir rekonstravo architektas Petras Rosis, palikęs jų piešinį – unikalų ikonografinį dokumentą, rodantį autentišką rūmų išvaizdą iškart po rekonstrukcijos. Caro valdžia 1794 m. rūmus konfiskavo ir pavertė nuomajamu gyvenamuoju namu su 22 butais. 1803 m. rūmus iš vyriausybės nupirko pirklys D. Zaikovskis, įrengęs juose lentpjūvę ir alaus daryklą. 1831 m. carinė vyriausybė rūmus iš D. Zaikovskio atpirko ir pritaikė karinei tvirtovei. Rūmuose įsikuria lazaretas, kareivinės, įrengiami amunicijos sandėliai. 1869 m. rūmai pereina carinės vidaus reikalų ministerijos žinion, 1872 m. juose įsteigiamas etapas katorgos kalėjimas. Kaip kalėjimas rūmai naudoti ir 1919–1940 m. laikotarpiu. 1965 m. rūmai pritaikyti mokyklai.

Seniausią Sluškų rūmų vaizdą turime P. Smuglevičiaus 1786 m. piešinyje. Dailininkas [533] pavaizdavo vakarinį Sluškų rūmų fasadą. Pastatas jau apneiktas ir apnaikintas,

tačiau dar aiškių architektūrinių formų: dviejų aukštų, 4 sąramų fasadu, o bokštai turi tik po vieną pusapskritį arkinį langą.¹²

„Į rytus nuo Šnipiškių palei dešinįjį Neries krantą išsidriekęs Žvejų priemiestis. Jis labai aiškiai pavaizduotas 1581 m. F. Hogenbergo Vilniaus plane priešais Pilies kalną ir naujosios Vilnelės vagos žiotis [611], kur prie dviejų gatvių susispietė grupė nedidelių namelių. Tam tikrą mįslę sudaro stovinti tarp namų pailga bažnytelė ir varpinė greta jos. Neturime jokių istorinių duomenų, kad čia XVI a. būtų stovėjusi kokio bažnyčia. Žinoma tik, kad 1621 m. ar 1661 m. basiejį karmelitai įsigijo čia nemažus žemės sklypus ir turėjo įsiruošę didelę plytinę. Medinės Šv. Marijos Teresės bažnyčios statybos datą šaltiniai nukelia į 1701 m. 1739 m. jos vietoje Oginskiai pastatė naują mūrinę bažnyčią. 1831 m., rengiant Pilies kalne fortifikacijos planą, ši bažnyčia taip pat buvo įjungta į gynybinę sistemą, 1837 m. uždaryta, o 1847 m. Neries potvynio metu sugriuvo.“¹³

¹ P. 16.

² P. 44, 45.

³ P. 75, 76.

⁴ P. 146.

⁵ P. 162.

⁶ P. 219.

⁷ P. 222.

⁸ P. 237.

⁹ P. 239.

¹⁰ P. 243.

¹¹ P. 287.

¹² P. 271–272.

¹³ P. 412.